TOŻSAMOŚĆ · ANALIZA

ROSJA I CHINY. WIELKA GRA O SYBERIĘ

Piotr Wrona · 15 lipca 2022

Syberia to kraina geograficzna rozciągająca się od szczytów Uralu na zachodzie, po wybrzeża Oceanu Spokojnego na wschodzie, od skutego lodami Oceanu Arktycznego na północy, po bezkresne stepy Kazachstanu i Mongolii na południu. Przez stulecia syberyjskie przestrzenie stały się jednym z podstawowych kierunków rosyjskiej ekspansji. To właśnie syberyjskie bezdroża doprowadziły Rosję do starcia z Chinami – mocarstwem, które wyrosło na wschodnich krańcach Eurazji, dając tym samym początek grze dwóch imperiów. Rozgrywce, która nieprzerwanie toczy się po dziś dzień. Wielkiej grze o Syberię!

Rosjanie na Syberii

Przez całe średniowiecze do Moskwy i Pekinu docierały jedynie przytłumione echa świadczące o wzajemnym istnieniu na wielkich przestrzeniach Eurazji. W XIII wieku do Pekinu trafili moskiewscy jeńcy, których na Rusi zagarnęły mongolskie zagony. Cztery stulecia później krótszej drogi do Chin w Moskwie poszukiwali angielscy kupcy. Pierwsza moskiewska misja do Chin dotarła w 1618 roku. Kozak Iwan Petlin przywiózł wtedy z Pekinu carowi Michałowi Romanowowi dwa listy od cesarza Wang Li. Rosyjska ekspansja w kierunku wschodnim na dobre rozpoczęła się w XVI wieku. W połowie stulecia armia Iwana Groźnego zlikwidowała Chanat Kazański. W 1552 roku upadł Kazań. Kilka lat później rosyjskim łupem padł Chanat Astrachański, a carskie wpływy sięgać poczęły Chanatu Syberyjskiego. W tym okresie u podnóży Uralu, za zezwoleniem cara, rodzić poczęła się fortuna kupieckiej rodziny Stroganowów. Wykorzystując zbrojne oddziały najemników, zajmowali oni kolejne ziemie ludów syberyjskich i osadzali na nich chłopów rosyjskich, zakładali warzelnie soli i eksploatowali bogactwa naturalne.

> W 1581 roku na systematyczny już podbój Syberii na rozkaz Stroganowów wyruszył Kozak Jermak Timofiejewicz. Jego 840-osobowy oddział wtargnął na tereny tatarskiego Chanatu Syberyjskiego. Mimo zaciętego oporu miejscowej ludności rosyjska wyprawa parła do przodu. Tatarscy wojownicy chana Kuczuma, uzbrojeni jedynie w łuki, nie potrafili sprostać broni palnej Rosjan.

Sytuację pogarszał fakt, że w XVI wieku syberyjski chanat posiadał zaledwie 37 tys. mieszkańców. Do krwawej bitwy doszło najpierw u ujścia Tury do Tobołu, a potem nad samym Tobołem. Tatarskiemu władcy nie pomogło nawet wsparcie plemion Ostiaków i Wogułów. Z końcem października 1581 roku Kozacy Jermaka ostatecznie złamali tatarski opór i wkroczyli do opustoszałej stolicy chanatu w Iskerze. Kuczum nie dał jednak za wygraną.

Kolejne miesiące i lata stanowiły nieustanny ciąg walk tatarsko-rosyjskich. Żywy nie wyszedł z nich ani

Jermak Timofiejewicz, ani chan Kuczum. Nim końca dobiegło XVI stulecie, rosyjskie panowanie rozciągnięte zostało na całe dorzecze dolnego Obu, dolnego Irtysza, Tobołu i Tury. Na Syberii wyrastać poczęły carskie grody m.in. w Tiumeniu, Tobolsku czy Tomsku. A Rosjanie parli dalej. W 1632 roku założony został Jakuck nad Leną. Kozackie ekspedycje przemierzając wody Obu, Jeniseju, Leny i Amuru wkrótce podporządkowały Moskwie wszystkich koczowników aż po Morze Ochockie. Odtąd plemiona syberyjskich nomadów zmuszone były płacić rosyjskim wojewodom tzw. jasak, czyli daninę, najczęściej z cennych skór i futer.

CZYTAJ TAKŻE: Historia na Jedwabnym Szlaku. Rzym i Chiny

Nad Amurem

W połowie XVII wieku Rosjanie poczęli zbliżać się do wschodniego kresu Eurazji. W 1643 roku wyprawa Wasilija Pojarkowa dotarła do Amuru i Morza Ochockiego. W 1647 roku u jego wybrzeży założony został Ochock. Dwa lata później w dorzeczu Amuru operować zaczął Jerofiej Chabarow. Jego łupieżcza działalność doprowadziła do nędzy miejscowe plemiona Daurów. Chabarow bezwzględnie ściągał z nich jasak, niszczył plemienne siedziby, brał nomadów w niewolę. Przede wszystkim jednak zaczął umacniać rosyjską obecność na nadamurskich terytoriach. W 1651 roku założył Ałbazin, który jako fort i handlowa faktoria miał zapewnić panowanie Moskwy nad Amurem. Działalność ta nie mogła pozostać niezauważona w Pekinie. Rosjanie bowiem coraz śmielej wkraczać zaczęli w chińską strefę wpływów.

Cierpliwość Chińczyków skończyła się w latach 50. XVII wieku. Armia Mandżurów wtargnęła nad Amur, zniszczyła rosyjskie oddziały i przywróciła władzę chińskich cesarzy.

> Na kilkanaście lat w regionie powstała próżnia, którą wypełnił... polski szlachcic. Nicefor „Jaksa" Czernichowski, który trafił do rosyjskiej niewoli w okresie wojny smoleńskiej króla Władysława IV, zbiegł z Syberii i na gruzach Ałbazinu stworzył własne państewko. Umiejętnie lawirując między Moskwą a Pekinem, potrafił utrzymać pokój w regionie.

Dopiero po jego śmierci, około 1675 roku, wojna rozgorzała na nowo. Dwie chińskie wyprawy wojenne w latach 1685-1686 zlikwidowały rosyjską obecność nad Amurem. Nie pomogła heroiczna obrona Ałbazinu przez Kozaków. Nieliczne rosyjskie oddziały w starciu z całą potęgą chińskiego cesarza Kangxi nie miały żadnych szans. Wojnę zakończył traktat w Nerczyńsku w 1689 roku, spisany zresztą również po polsku. Rosjanie musieli opuścić dorzecze Amuru, zniszczyć fort w Ałbazinie oraz powstrzymać swoich myśliwych od zapuszczania się na nadamurskie tereny. Moskwa utrzymywała w swej władzy Zabajkale i wybrzeża Morza Ochockiego. Pierwszy akt rozgrywki o Syberię na swoje konto zapisać mogli Chińczycy. Swoje sukcesy mieli jednak również Rosjanie. Równolegle do starcia militarnego toczyły się intensywne rozmowy dyplomatyczne. Pierwsza poważna moskiewska misja dyplomatyczna działała w Chinach w latach 1653-1657. Niezrozumienie chińskich zwyczajów stało się głównym powodem jej fiaska. Stopniowo kolejni wysłannicy cara coraz sprawniej radzili sobie na cesarskim dworze w Pekinie. Nawiązano stosunki handlowe, a do Chin ruszyły rosyjskie karawany wypełnione futrami i skórami. W przeciwnym kierunku wędrowały herbata, drogie tkaniny, porcelana i drogocenne kamienie.

Na cesarskim dworze powołane zostało specjalne ministerstwo dotyczące kwestii rosyjskich, a Rosja oka-

zała się pierwszym państwem w dziejach Chin, z którym Cesarstwo podpisało równoprawny traktat. Pierwsze oficjalne poselstwo chińskie dotarło do Moskwy w 1712 roku. Wysłannicy Pekinu szukali w Rosji potencjalnego sojusznika do rozprawy z nową siłą, która niespodziewanie narodziła się w Azji Środkowej – Chanatem Dżungarskim. Na przełomie XVII i XVIII wieku Dżungarowie w oparciu o buddyzm tybetański stworzyli silny organizm państwowy na stepach Azji Środkowej, budowali świątynie i klasztory oraz zorganizowali sprawną armię, która wyposażona została w broń palną, a nawet artylerię. Car Piotr I nie tylko nie wsparł Chińczyków w ich walkach z Dżungarami, ale jednocześnie podjął próbę rozszerzenia swej władzy nad dżungarski chanat. Na reakcję Chin nie trzeba było długo czekać. W 1717 roku z Pekinu wyrzucona została rosyjska karawana. Kolejnych nie wpuszczono. Równolegle Chińczycy rozprawili się z Dżungarami. Wykorzystując wewnętrzne walki o władzę w chanacie, najpierw zhołdowali jego chanów, a w latach 1757-1758 doprowadzili do fizycznej eksterminacji ludności dżungarskiej. Chińskie ludobójstwo, mordercza migracja oraz epidemia ospy zmiotły z kart historii praktycznie cały lud Dżungarów. Życie straciło mniej więcej 80% z około milionowej populacji nomadów. W 1771 roku pustkę po Dżungarach zajęły plemiona Kałmuków, którzy uciekli do Chin z... Rosji. Era azjatyckich koczowników dobiegła końca. W międzyczasie Chiny wymusiły na Rosji wytyczenie jednoznacznej i konkretnej granicy między państwami. Określił ją traktat podpisany w 1727 roku w Kiachcie. Rosja uzyskała w nim prawo do rosyjskiej misji prawosławnej w Pekinie, zbudowanie cerkwi w stolicy Cesarstwa oraz przygraniczny handel w Kiachcie. Dokument regulował też liczbę rosyjskich kupców, którzy mogli przybywać do Pekinu. Traktat kiachtański uregulował stosunki rosyjsko-chińskie aż do połowy XIX wieku.

CZYTAJ TAKŻE: Niestabilne wrota Azji – jak sytuacja polityczna na Białorusi może wpłynąć na pozycję Polski na „Nowym Jedwabnym Szlaku”

Rosja a wojny opiumowe

Wiek XIX przyniósł kres chińskiej dominacji na Dalekim Wschodzie. Rosnące w siłę europejskie imperia kolonialne były już na tyle potężne, by rzucić wyzwanie chińskiemu cesarstwu na jego własnym terenie. U progu XIX stulecia Brytyjczycy zaczęli zalewać chiński rynek narkotykiem o nazwie opium. Szybko uzależniający specyfik począł czynić coraz większe spustoszenie w chińskim społeczeństwie. Oddziaływał też na sytuację gospodarczą i handlową Państwa Środka. Skale niebezpieczeństwa zrozumiano na cesarskim dworze. W 1829 roku import opium do Chin został zakazany. Intratny handel przeniósł się do szarej strefy. Walka, którą z nielegalnym procederem podjęli chińscy urzędnicy, wkrótce stała się dla Brytyjczyków pretekstem do wojny.

W 1839 roku Chińczycy zatopili partie brytyjskiego opium w wodach Rzeki Perłowej. W ramach odwetu flota angielska ostrzelała chińskie miasto Kanton i rozpoczęła pierwszą wojnę opiumową. Nowoczesna flota brytyjska błyskawicznie uzyskała przewagę nad cesarskimi dżonkami, zdławiła chiński opór i zmusiła cesarza do podpisania w 1842 roku traktatu w Nankin. Dokument oddawał Brytyjczykom Hongkong oraz zapewniał im dostęp do czterech chińskich portów. Drugą wojnę opiumową Brytyjczycy rozpętali w 1856 roku, a do jej rozpoczęcia brytyjskiej koronie wystarczył fakt zatrzymania przez Chińczyków brytyjskiego statku handlowego „Arrow”. Chiny, osłabione ludowym powstaniem tajpingów przeciwko mandżurskiej dynastii Qing, które pochłonęło około 20 mln ofiar, nie miały żadnych szans w starciu z samą tylko kolonialną potęgą Brytyjczyków. A do wojny wkrótce włączyli się także Francuzi. Kolonialne wojska wdarły się w głąb Cesarstwa i złupiły Pałac Letni w samym stołecznym Pekinie. W 1858 roku Chiny podpisały upokarzający traktat w Tianjin. Legalizował on handel opium oraz przyznawał Brytyjczykom pra-

wo do organizowania w Chinach własnych placówek dyplomatycznych i misyjnych. Przywileje handlowe w Chinach otrzymały ponadto Francja, Stany Zjednoczone i... Rosja. Występując jako pośrednik między walczącymi stronami, Rosjanie zdobyli też ziemie, o które spór z Chinami toczyli przez stulecia. Do Cesarstwa Rosyjskiego włączone zostały wszystkie tereny na lewym brzegu Amuru oraz Kraj Ussuryjski z dostępem do Morza Japońskiego. Niebawem u jego wybrzeży wyrósł Władywostok. Traktat w Tianjin należy do najbardziej znienawidzonych dokumentów w chińskiej historii. O jego hańbie Chińczycy pamiętają po dziś dzień. A pamięć mają znakomitą...

Rosyjska dominacja

Wiek XX zaczął się pod znakiem całkowitej już dominacji rosyjskiej w dwustronnych stosunkach z Pekinem. Narzędziem rosyjskiej ekspansji na Dalekim Wschodzie stała się gospodarka, a jej symbolem okazała się kolej. Moskwę z Władywostokiem połączyła Kolej Transsyberyjska, a jej odnogę w Chinach stanowiła Kolej Wschodniochińska. Mimo że znajdowała się na terytorium chińskim, była własnością rosyjską obsługiwaną przez rosyjski personel. Pociągnęła za sobą rosyjskie inwestycje w Mandżurii, przede wszystkim w kopalnie oraz przetwórstwo i obróbkę drewna. Gdy na południe wędrował rosyjski kapitał, na północ przemieszczali się chińscy robotnicy. W 1897 roku w rosyjskim obwodzie nadamurskim stanowili już 14% populacji. Gospodarczą kolonizację Mandżurii przerwała rewolucja w Rosji i dojście do władzy bolszewików w 1917 roku. Zmiana władzy w Moskwie nie zmniejszyła rosyjskiej aktywności na Dalekim Wschodzie, jedynie ją zmodyfikowała. W 1911 roku rewolucja zmiotła z cesarskiego tronu w Pekinie dynastię Qing. Walki o władzę, krwawa wojna domowa, japońska okupacja... Chiny pogrążyły się w chaosie, a od Państwa Środka uniezależniły się Tuwa, Mongolia, Tybet i Sinciang.

Takiej okazji nie mogła przepuścić sowiecka już Rosja. W 1924 roku Sowieci podporządkowali sobie Mongolię, a w 1944 roku wcielili do ZSRS Tuwę. Po kapitulacji Japonii w 1945 roku część północnych Chin została zajęta przez Armię Czerwoną. W latach 30. sowieckim protektoratem stał się Sinciang rządzony przez gen. Sheng Shicai. Ambitny przywódca w okresie II wojny światowej podjął próbę uniezależnienia się od Moskwy. Został jednak obalony, a Sinciang w 1949 roku, za zgodą ZSRS, został wcielony do Chin. Dwa lata później Chińczycy inkorporowali Tybet. W Pekinie rządził już wtedy Mao Zedong, a Chiny znalazły się w obozie państw komunistycznych, stając się najpotężniejszym sojusznikiem ZSRR. Przynajmniej w teorii... Rozpoczynał się kolejny etap rosyjsko-chińskiej rozgrywki o panowanie na Syberii. Ale to już zupełnie inna historia...

Bibliografia:

Kopański Zenon, *Podbój Chanatu Syberyjskiego przez Rosję w końcu XVI wieku*, „Słupskie Studia Historyczne", nr 7/1999, s. 39-50.

Lubina Michał, *„Powrót do przeszłości": XVII-wieczny model relacji Rosji z Chinami jako wzór dla stanu obecnego stosunków rosyjsko-chińskich*, „Współczesne Chiny w kontekście stosunków międzynarodowych", Kraków 2013.

Madej Anna, *Chińska obecność na rosyjskim Dalekim Wschodzie: uwarunkowania i stereotypy*, „Bezpieczeństwo Narodowe", nr 4/2015, s. 81-101.

Marszewski Mariusz, *Chanaty wśród imperiów*, „Dzieje na Jedwabnym Szlaku. Chiny – Azja Środkowa – Europa", POLITYKA Pomocnik Historyczny, nr 2/2021, s. 84-90.

Marszewski Mariusz, *W sieci granic*, „Dzieje na Jedwabnym Szlaku. Chiny – Azja Środkowa – Europa", POLITYKA Pomocnik Historyczny, nr 2/2021, s. 100-110.

Targański Tomasz, *Wojny opiumowe*, „Dzieje na Jedwabnym Szlaku. Chiny – Azja Środkowa – Europa", POLITYKA Pomocnik Historyczny, nr 2/2021, s. 93.

Chiny Historia, Encyklopedia PWN, encyklopedia.pwn.pl

fot: flickr

Oryginał: https://nlad-kopia1113.instawp.site/rosja-i-chiny-wielka-gra-o-syberie/

WSPÓŁTWÓRZ NOWY ŁAD

Za Nowym Ładem stoją czytelnicy, którzy dorzucają się do jego istnienia. Dołącz do nich — jednorazowo, w kwocie, która Ci odpowiada.

DOŁĄCZAM

wspieram.nlad.pl

Zeskanuj, aby wesprzeć